

Столярова О. М. здобувачка PhD, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0003-4320-7370>

ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЙНУ СФЕРУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлені сучасні погляди дослідження способів впливу на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти. Проаналізовано теоретичні аспекти розвитку мотиваційної сфери. Визначено, що вплив на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти є однією із завдань для успішного навчання та професійного становлення здобувачів.

Ключові слова: *способи впливу; мотиваційна діяльність; навчальна діяльність; потреби; мотиви; здобувач вищої освіти.*

Вступ. Мотивація як провідний фактор регуляції активних дій особистості, її поведінки та будь якої діяльності являє собою виключний інтерес для всіх науковців у сфері психології. Мотивація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти стає однією з пріоритетних проблем в умовах сучасних перетворень української освіти. На думку Є. Ільїна, саме вона є сьогодні фундаментальною в психолого-педагогічній науці [5]. Здобути знання, засвоєний учбовий матеріал, пройшовши під впливом особистісних, емоційних, інтелектуальних, когнітивних структур стає набутком особистості, її майбутнім професійним ресурсом. Тому процес навчання повинен бути внутрішньо мотивованим і наповненим та збагаченим змістовною діяльністю. Це вимагає нових підходів до організації навчальної діяльності для здобувачів вищої освіти. Діяльність викладача стає все більш складною. У сучасному інформаційному світі загальний обсяг знань стрімко зростає і постійно оновлюється. Тому передати увесь інтелектуальний потенціал та знання, весь досвід не так просто. Оскільки методи стимуляції і навіть серйозне рейтингове заохочення не завжди приводять до досягнення мети [6], необхідно мати більш ефективні впливи. Одним з таких є мотивація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Тільки на підставі виникнення внутрішньої навчальної мотивації можливий вдалий розвиток загальних та спеціальних

здібностей, створення сприятливих умов для прояву особистості в цілому. Внутрішні пізнавальні мотиви продукують у студента прагнення не лише засвоїти багаж знань, але і розвивають таку якість, як потяг до самоосвіти. Вирішення завдань, які стоять перед суспільством в значній мірі залежать від особистості, центром якої є її мотиваційна сфера. Розпізнавання мотивів навчання, їх динаміки та змісту, а також механізмів формування спонук дозволяє покращити ефективність навчального процесу та засвоєння нових знань та умінь здобувачами вищої освіти. Тому розвиток навчально-пізнавальних мотивів – це вагомий умов професійного становлення майбутніх фахівців різних сфер трудової діяльності [4].

Мета дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні специфіки впливу на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти під час підготовки до професійної діяльності.

Теоретичне підґрунтя. В умовах сучасного надзвичайно динамічного соціуму постійно змінюються соціальні орієнтири, які спрямовують розвиток людства. За цих обставин особливо гостро постає проблема збереження особистісної цілісності та індивідуальної неповторності людини, що, зокрема, забезпечуються мотиваційною сферою її особистості. Основні риси людини як члена суспільства закладаються під час навчання в системі освіти, де відбувається розвиток

мотиваційної сфери особистості. Мотиваційна сфера особистості студента є визначальною для його становлення як професіонала – фахівця, що постійно розвивається. Особливої актуальності психологічна проблематика розвитку мотиваційної сфери набуває стосовно навчально-професійної діяльності здобувача вищої освіти, під час якої закладаються основи майбутнього професіоналізму. Психолого-педагогічна теорія і практика потребують виявлення психологічних чинників впливу на мотиваційну сферу здобувача вищої освіти, які б визначили шляхи ефективного оволодіння майбутньою професією [2].

Значна частина наукових праць (О. Запорожець, А. Маркова, І. Бех, Є. Ільїн, С. Рубінштейн, Л. Божович, О. Леонтьєв, В. Асеев, Г. Щукіна та ін.) присвячена дослідженню структури мотиваційної сфери особистості та закономірностей її розвитку, деяким аспектам мотиваційної діяльності людини. Ролі інтелектуальних та емоційних складових у процесах мотивації (В. Ковальов, В. Вербицький), ситуативному розвитку мотиваційного процесу (В. Вілюнас), зв'язку виникнення мотивів з попереднім життєвим досвідом суб'єкта життєдіяльності (С. Рубінштейн). Мотивацію учбової активності описано в наукових роботах В. Мільман, А. Маркової, В. Моргун, Н. Побірченко, А. Вербицького, О. Гребенюка. О. Зейгарник, О. Леонтьєв та інші в розумінні і в самому визначенні мотивації виходять з положення про єдність динамічної і змістовної сторін мотивації [2]. С. Рубінштейн писав: «Мотивація – це опосередкована процесом її відображення суб'єктивна детермінація поведінки людини світом. Через свою мотивацію людина вплетена в контекст дійсності» [7].

Поняття «мотивація навчальної діяльності» трактується як сукупність зовнішніх спонукань, індивідуальних прагнень і раціональних доводів, що визначають прийняття людиною аргументованого рішення про продовження навчальної діяльності; персоніфікований процес формування

внутрішньої готовності до прийняття такого рішення, обумовленого соціальними обставинами й особистісними якостями людини, що визначає і стимулює її навчально-пізнавальну активність [1].

У контексті мотиваційної сфери досліджувались потреби як внутрішні джерела активності людини, природа мотиву та мотивації, різновиди мотиваційних утворень, онтогенетичні аспекти мотиваційної сфери особистості, мотивація у теоріях спілкування, мотиви просоціальної та девіантної поведінки людини, мотивація учбової та професійної діяльності особистості. Проблема розвитку мотиваційної сфери займає провідне місце у психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню різноманітних аспектів учбової мотивації учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих навчальних закладів (Р. Вайсман, Ж. Вірна, А. Гебос, О. Гребенюк, Ф. Рахматуліна, А. Реан, П. Якобсон). Розвиток мотиваційної сфери здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів став предметом досліджень упродовж останніх років: вивчалась мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації особистості (Ж. Вірна), психологічна корекція проявів дестабілізуючого впливу безсвідомого рівня психіки на якість професійної підготовки психологів (Т. Яценко), консультативна діяльність психолога у вищих навчальних закладах (Г. Хомич) [2,304].

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення.

Результати і обговорення. Розвиток мотиваційної сфери здобувача вищої освіти в психолого-педагогічній науці викликає необхідність вирішення розбіжностей між стабільністю мотиваційної сфери, як основного чинника формування суб'єкта і педагогічними стереотипами, щодо обов'язкового формування особистісних утворень; між важливістю врахування психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості кожного здобувача і фактичними проблемами в спрямованості професійної підготовки здобувачів на

побудову власної освітньої і професійної траєкторії. Важливе теоретичне і практичне значення має поглиблене вивчення змісту та структури мотиваційної сфери особистості, умов, властивостей, засобів, обґрунтування факторів впливу, показників, критеріїв, індивідуальних особливостей розвитку мотиваційної сфери особистості здобувача вищої освіти.

Сучасна світова психологія розглядає розвиток мотиваційної сфери особистості, як одну із важливих проблем сьогодення. Її важливість для розробки наукових підходів пов'язана з аналізом активності особистості, рушійних сил що спонукають її до діяльності. Що саме підштовхує людину до дії, який саме мотив активізує її, заради чого вона готова прикласти значні зусилля. Прийнято вважати, що мотив – це той аспект, що визначає, стимулює, активізує та спонукає індивіда до виконання певної дії, яка є включеною до діяльності, що визначається цим мотивом[3].

В українській психології мотивація трактується як складний багаторівневий регулятор різноманітних видів діяльності людини, її поведінки, життєдіяльності [1]. Найвищим та найскладнішим є свідомо - вольовий рівень цієї. В. Алексєєв зауважує, що мотиваційна система особистості має значно складнішу будову, ніж послідовний ряд заданих мотиваційних конструктів. Вона визначається широкою сферою, яка включає установки, тобто підсвідому готовність до дії, що здійснюються автоматично, і поточні актуальні спонуки, і галузь ідеального, яка в даний момент не є актуалізованою, хоча виконує значиму для людини функцію, пропонуючи їй ту змістовну сторону розвитку її спонукання, без якої щоденні турботи втрачають свою значущість. Мотивація – це складна, багаторівнева та неоднорідна систему спонукань, яка інтегрує інтереси, погляди, потреби, мотиви, емоції, ідеали, прагнення, цінності, установки, норми, та визначає полімодальність поведінки. Будова мотиваційної сфери за ієрархією визначає спрямованість людини, яка може

мати різний характер у зв'язку з тим, які саме мотиви за змістом і будовою стали панівними [3, с. 216].

Мотивація, у розумінні джерела активності індивіда та разом з тим як систему спонук певної діяльності цього ж індивіда, вивчається з різних точок зору науки, в зв'язку з цим вона трактується вченими - науковцями по-різному. Дослідники - науковці описують її як один конкретний мотив, або як єдину систему мотивів, зокрема як особливу структуру, що вміщує в собі: потреби, мотиви, цілі, інтереси та їх взаємодію.

Л Божович, як одна із провідних дослідниць цієї теми, найповніше розкрила визначення мотиву. Дослідниця зазначає, мотив – це той аспект, заради чого реалізовується діяльність, «в ролі мотиву можуть виступати предмети зовнішнього світу, почуття і переживання, уявлення, ідеї, тобто . включає все те, у чому саме втілена потреба» [2]. Слід зауважити, що поняття «мотив» вужче за поняття «мотивація», яке трактується складним механізмом співвідношення індивідуальністю зовнішніх та внутрішніх компонентів поведінки, який передбачає виникнення, розвиток, спрямування, а також форми реалізації конкретних видів діяльності.

Кожна свідомо активність зумовлена впливом конкретних спонукальних чинників, які впливають на активність суб'єкта життєдіяльності. Такими спонукками постають потреби людини, які іменуються як стан індивіда, зумовлений відчуттям потреби в суб'єктах, необхідних для його функціонування та розвитку, який є джерелом його активності [5, с. 87].

Перші дослідження особистісної мотивації належать американському психологу Г. Мюррею . Щодо розгляду структури потреб людини значний інтерес є до загальновідомих наукових підходів та концепції потреб, запропонованих А. Маслоу і Д. Мак-Клелландом. За визначенням В. Козакова, « потреба – це нестача людини у чомусь, що стає фундаментом її активності. Потреби – це специфічні стани особистості, завдяки яким регулюється поведінка, визначається

спосіб і напрям мислення, визначення алгоритму дій, переживання почуттів і розвиток волі. Потреби людини зумовлені процесами її навчання, всією життєдіяльністю. Суб'єктивно людина усвідомлює потребу через мету, а відображається вона у мотивах поведінки (прагненнях, бажаннях, інтересах тощо), що спонукає людину до активної діяльності» [1].

Якщо брати до уваги всі трактування вчених - дослідників, можна дійти висновку, що мотивація – це доволі складна, неоднорідна система з різними напрямками спонукань особистості, її основа, що включає спрямованість потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, норми, ціннісні орієнтації, установки, соціальні орієнтири, афективну і вольову сферу особистості, переживання задоволення потреби та інші соціально-психологічні характеристики.

Щоб ефективно здійснювати вплив на мотиваційну сферу учасників освітнього процесу, потрібно мати чітке уявлення про класифікацію самих мотивів. Відомо, що при наявності спонукального мотиву до діяльності зусилля особи стають більш енергійними, наполегливими і послідовними. Разом з тим, без чіткого розуміння причини і мети або з примусу людина діє без натхнення і не продуктивно. Дієва мотивація інколи спонукає здобувача вищої освіти працювати на високому рівні, перевершуючи всі сподівання викладачів. А недостатня мотивація не дає змоги здобувачу в повній мірі реалізувати свої можливості, свій потенціал, навіть володіючи глибокими знаннями. Такі вчені як А. Петровський, В. Давидов, Л. Ітельсон, виділяють в мотивації такі джерела: 1. Внутрішні джерела: дослідницькі інтереси, потреба в інформації, потреба в пошуку. Брак інформації і діяльнісної позиції призводить до переживання негативних станів (апатія, нудьга тощо). Це ті джерела інформації, які мають здебільшого вроджений характер на відміну від джерел

соціального генезу – пізнавальних і позитивних суспільних потреб (бути корисним для інших, бути успішним в діяльності тощо). 2. Зовнішні стимули: соціальні вимоги, очікування і можливості учня. 3. Особистісні джерела: установки, зацікавленість, погляди, світогляд, переконання, цінності [6].

Мотиви навчання розрізняють за динамічними та змістовими характеристиками. До змістових якостей мотивів належать особистісний смисл учіння, коли мотив здійснює не лише спонукальну функцію, а й має особистісну значущість, демонструє внутрішнє ставлення до процесу учіння. У цьому разі мотив вважається смислоутворюючим. Змістовними якостями мотивів є: 1) особистісний зміст навчання учня; 2) дієвість мотиву; 3) місце мотиву в загальній композиційній структурі мотивації; 4) рівень усвідомлення мотиву; 5) незалежність виникнення і прояву мотиву; 6) міра поширення мотиву на певні предмети, форми завдань. Дієвість даного мотиву виявляється в його реальному впливові на процес учіння, самостійність – в специфіці виникнення і розвитку мотиву, усвідомлення – у форматі рефлексного відношення учня до мотиву. Динамічними характеристиками мотивів є: 1. Сила мотиву, швидкість його появи; 2. Стійкість; 3. Емоційне забарвлення [2]. Вказані мотиви можуть бути розділені на дві категорії. Одні з даних мотивів пов'язані із змістом самої навчальної активності і процесом її виконання; інші – з взаєминами особистості з навколишнім оточенням. До перших належать пізнавальні: інтерес студентів, потреба в розумовій активності і навчання новим умінням, навичкам і оволодіння знаннями; інші – пов'язані з прагненням особи до спілкування з іншими людьми, однолітками, в їхній схвальній оцінці, з намаганням індивіда зайняти певне місце в системі міжособистісних відносин у суспільстві [4] (табл. 1).

Типи та класифікація мотивів

Мотиви які залежать від:	Види мотивів:	Дослідники
Спрямованості на різні сторони навчальної діяльності	Пізнавальні Соціальні	А. Маркова
Часу протяжності діяльності	Віддалена та близька мотивація	Б. Ломов
Характеру участі в діяльності	Відомі мотиви і ті що реально існують	О. Леонт'єв
Фактору включення у саму діяльність	Широкі соціальні мотиви, вузкоособистісні, внутрішні, зовнішні	Л. Божович
Соціальної значущості	Соціальні мотиви, вузкоособистісні	П. Якобсон

Провідними учбовими мотивами у студентів являються «професійні», «пізнавальні» і «особистісного престижу», менш значимі «прагматичні» і «пізнавальні». На різних навчальних курсах роль провідних мотивів змінюється.

Навчальна діяльність здобувачів вищої освіти має характерні особливості, а саме: 1) має професійну спрямованість, тобто навчальна діяльність обумовлюється розумінням важливості професійних знань і вмінь; 2) основним завданням здобувача є вивчення основних предметів обраної професії, знання інструментарію діяльності, шляхів виконання професійних завдань; 3) робота із засобами навчальної діяльності (підручники, ресурси Інтернет простору, основна та додаткова наукова література, методичні посібники, мультимедійне забезпечення, технічні засоби навчання, спілкування з учасниками навчального процесу, в тому числі і засобами дистанційного спілкування; 4) навчання здобувача проходить в чітко визначених умовах (термін навчання і графік навчального процесу, зміст навчальної діяльності визначається навчальними планами і освітньо-професійними програмами, режим роботи закладу вищої освіти та ін.); 5) у сучасного здобувача вищої освіти суттєво збільшується кількість самостійної роботи (Болонський процес): самостійний пошук матеріалу, відбір та обробка необхідної інформації, виконання проєктів, створення презентацій, апробація наукових досліджень, здійснення професійних завдань під час проходження практики; 6) навчання у закладі вищої освіти – процес напружений та вимагає від

здобувача високого свідомого й активного відношення до процесу навчання, підвищеної інтелектуальної роботи, зосередженості уваги, підвищеної концентрації вольових ресурсів і високої працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу; 7) складність навчально-професійної ситуації може призводити до психофізіологічного виснаження, психічного і фізичного перевантаження, виникнення стресових ситуацій, зокрема стресу у період екзаменаційної сесії [3].

Висновки. Отже, від впливу на мотиваційну сферу здобувача вищої освіти залежить процес самовизначення професійної сфери і становлення фахівця - професіонала. Цей процес полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта певної професійної діяльності. Проблема мотивації є одним з найважливіших факторів успішності у досягненні навчальних результатів. Значимими є такі параметри мотивації навчальної діяльності, як її стійкість, зв'язок з рівнем інтелекту, пізнавального розвитку і способами та методами навчальної діяльності. До динамічних параметрів мотивів належать: сила мотиву, стійкість, емоційне забарвлення, швидкість його виникнення. Навчальна діяльність студентів мотивується такими чинниками: пізнавальними (внутрішніми), соціальними, вузькими пізнавальними мотивами. Мотивація служить самим процесом усвідомлення важливості задоволення потреб і реалізації професійних планів. Стійкі внутрішні мотиви є умовою успішного освоєння професії, формування професійно-важливих якостей майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Болтівець С.І. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / укл. С.І. Болтівець, Н.В. Слободяник, М.-Л.А. Чапа, Н.В. Чепелєва. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.
2. Занюк С. Психология мотивации / С.Занюк. К.: Ника-Центр: Эльга-Н, 2001. 352 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. СПб.: Питер, 2011. 512 с.

4. Коваленко Н.П., Пономаренко С.В., Поспелова Г.Д., Шерстюк О.Л. Мотивація навчальної діяльності як запорука успішної професійної підготовки студента . // Сучасний підхід до викладання навчальних дисциплін в контексті підвищення якості вищої освіти : матеріали 50-ї наук.-метод. конф. викладачів і аспірантів (Полтава, ПДАА, 26–27 лютого 2019 р.). / Н.П. Коваленко, С.В. Пономаренко, Г.Д. Поспелова, О.Л. Шерстюк. Полтава, 2019. С. 13–16.
5. Москвичев С.Г. Проблемы мотивации в психологических исследованиях / С.Г. Москвичев. К.: Наукова думка, 1975. 144 с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы): учебное пособие / В.А. Семиченко. К.: Миллениум, 2004. 521 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. СПб.: Питер, 2000. 712 с.

References

1. Boltivec' C.I. (2010) Ukraïnc'ka psyhologichna terminologija: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian Psychological Terminology: Glossary] / uкл. C.I. Boltivec', N.V. Clobodjanyk, M.-L.A. Chepa, N.V. Chepeljeva. K.: DP «Іnформацино-аналитичне агентство». 302 s. (in Ukrainian)
2. Zanjuk S. (2001) Psihologija motivacii [Psychology of motivation] / S.Zanjuk. K.: Nika-Centr: Jel'ga-N. 352 s. (in Russian)
3. Il'in E.P. (2011) Motivacija i motivy [Motivation and motives] / E.P. Il'in. SPb.: Piter. 512 s. (in Russian)
4. Kovalenko N.P., Ponomarenko S.V., Pospelova H.D., & Sherstiuk O.L. (2019). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti yak zaporuka uspishnoi profesiinoi pidhotovky studenta [Motivation of educational activity as a pledge of successful student professional training] / N.P. Kovalenko, S.V. Ponomarenko, H.D. Pospelova & O.L. Sherstiuk. Suchasnyi pidkhd do vykladannia navchalnykh dystsyplin v kon teksti pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity: materialy 50-i nauk.-metod. konf. vykladachiv i aspirantiv (26-27 liutoho 2019 r) – Modern Approach to Teaching Disciplines in the Context of Improving the Quality of Higher Education: Proceedings of 50-scienti c Method. Conf. Teachers and Postgraduate Students (February 26-27, 2019). (pp. 13-16). Poltava: PGAA. (in Ukrainian).
5. Moskvichev S.G. (1975) Problemy motivacii v psihologicheskikh issledovaniyah [Motivation Problems in Psychological Research] / S.G. Moskvichev. K.: Naukova dumka. 144 s. (in Russian)
6. Semichenko V.A. (2004) Problemy motivacii povedenija i dejatel'nosti cheloveka. Modul'nyj kurs psihologii. Modul' «Napravlennost'» (Lekcii, prakticheskie zanjatija, zadanija dlja samostojatel'noj raboty) [Problems of motivation of human behavior and activity. Modular course in psychology. Module "Orientation" (Lectures, practical exercises, assignments for independent work)]: uchebnoe posobie / V.A. Semichenko. K.: Millenium. 521 s. (in Russian)
7. Rubinshtein S.L. (2000). Osnovy obshchey psikhologii [Fundamentals of general psychology] / S.L. Rubinshtein. Saint-Petersburg: Piter. 712 s. (in Russian).

Summary

Stoliarova H. Postgraduate Student, Pavlo Tychyna
Uman State Pedagogical University

RESEARCH OF WAYS OF INFLUENCE ON MOTIVATIONAL SPHERE APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION

Introduction. *In the conditions of modern transformations in Ukrainian education, the motivation of students' educational activity is one of the priority problems. The relevance of the research topic is conditioned by the task of further improving the quality of students' education in the modern society, constant updating of the content of education, setting the tasks of forming the need for students to gain knowledge and develop an active life position.*

Purpose. *The aim of the articles was to study the motivational sphere of from the point of view of basic motives for successful professional development formation.*

Methods. *Theoretical analysis, synthesis, comparison.*

Originality. *The effectiveness of the educational process is directly related to the motivation and incentive to master the future profession. The effectiveness of the educational process is directly related to the motivation and incentive to master the future profession. The main factor that influences students' motivation for learning is the acquisition of knowledge and skills that will further form the basis of professional activity. Improvement of the educational activity motivation is facilitated by: a way of educational material mastering, its content, methods of teaching; use of problem motivations and tasks at each stage of training; application of interactive technologies.*

Conclusion. *Thus, learning is more effective when it is motivated, when students' activities coincide with orientation and intrinsic motives. As a result, professional training of a graduate of the universities is successful.*

Key words: *methods of influence; motivational activity; educational activity; needs; motives; student of educational institution.*

Received/Поступила: 10.05.22.